

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

*Тамара Демченко,
Наталя Кравченко*

●

ЛЮДИНА, ЯКА НЕ ЗАХОТІЛА БУТИ ОСТРОВОМ

Рецензія на книжку: «День і вічність Джеймса Мейса / За заг. ред. Л.Івшиної. - Вид. перше. - К.: ЗАТ «Українська прес-група», 2005. - 448 с.»

*No man is an Island, entire of it selfe;
every man is a piece of the Continent, a part
of the maine; if Clod bee washed away by
the Sea, Europe is the lesse, as well as if a
Mannor of thy friends or of thine owne were;
any mans dearth diminishes me, because I
am involved in Mankinde; And therefore
never send to know for whom the bell tolls; It
tolls for thee.*

John Donne.

*Немає людини, що була б як острів,
сама по собі; кожна людина - грудка
землі, часточка суходолу; і якщо море
змиє хоч би скалку материка, поменшає
Європа, і те саме буде, якщо змиє мис,
або оселю друга твого, а чи твою власну;
від смерті кожної людини малію і я, бо
єдиний з усім людством; тому ніколи не
питай, по кому подзвін - він по тобі.*

Джон Донн.

Попри всю простоту цього класичного, одного з найпривабливіших визначень гуманізму, на яке тільки спромоглася велика епоха Ренесансу і який став широко відомим у XX ст., завдяки тому, що Е.Гемінгвей (Хемінгуей) обрав його епіграфом до роману «For whom the Bell Tolls» («По кому подзвін»), насправді людей, котрі були б здатні на дотримання його приписів у повсякденному житті, тобто прагнули реалізувати їх у практичному сенсі, не так уже й багато знайшлося у всій наступній історії людства. Власне, їх можна назвати поіменно - тих, кому чуже горе боліло, як своє, хто здатен був на великі особисті втрати, аж до загибелі, аби допомогти далеким, чужим, «іншим», хто своє життя поклав на те, щоб подолати пануючу в

суспільстві «острівну» психологію. Джеймс Мейс - поза всяким сумнівом, належить до цієї славної когорти світочів людства.

З відчуттям певного остраху ми приступаємо до аналізу нової книги редакції газети «День» - «День і вічність Джеймса Мейса», яка є водночас і гідним внеском у величезну за обсягом, але далеко не завершену, історію голодомору в Україні, і даниною пам'яті великого Американця і великого Українця. Але на цьому її значення не вичерпується. Насамперед треба зазначити, що ця зі смаком оздоблена книжка - несподіваний, цікавий, і, безперечно, перспективний поворот у долі редакційної серії «Україна incognita». Після трьох видань, які склалися з чітко окреслених тематично нарисів невідомої і, чого вже гріха таїти, напівзабутої історії та культури України, непростих, драматичних, а часом і трагічних сторінок відносин з Росією та Польщею, редакція звернулася до персонального принципу укладання збірника. Після «мейсівського» збірника з'явилися ще й «Апокрифи» Клари Гудзик, а зовсім недавно, згідно з інформацією, вміщеною на шпальтах газети, побачили світ ще дві книжки: альбом робіт карикатуриста Анатолія Казанського та праця редактора газети «День» Лариси Івшини «Мої університети» [День. - 2006. - № 156. - С. 19; № 160. - С. 21]. Безумовно, що такий підхід таїть у собі багато приємних несподіванок, бо редакція «Дня» зуміла об'єднати навколо себе талановиту, інтелектуально спроможну автуру, здатну на справжній прорив не тільки у сучасній українській журналістиці, але й у духовному житті країни.

Але повернімося до книжки, рецензування якої ми обрали. Її поява, окрім усього іншого, засвідчує обов'язковість та дотримання свого слова - рис, притаманних редакції газети. Пам'ятається, як під час зустрічі з інтелігенцією м. Прилуки у травні 2004 р., коли всі перебували під враженням трагічно ранньої смерті Дж. Мейса, редактор газети п. Івшина запевнила аудиторію, що редакція підготує до друку збірник його журналістського доробку. Книга вийшла наступного року у значно ширшому форматі. У передмові сказано, що її поява - «наш моральний обов'язок. Вона - наш своєрідний пам'ятник. Книжка видана за особисті кошти журналістів газети «День». Хочемо, щоб вона дійшла до всіх українців, у кого жива душа...» (С. 6) *.

На обкладинці - обличчя Мейса: і таке, як воно поставало перед читачами у кожній з його знаменитих колонки, - і вже мовби пройнялося туманом, бо належить вічності, але вперто проступають рядки його текстів, немов підкреслюючи невмирущість слів російського письменника з київським корінням: «Рукописи не горять» - день ніколи не скінчиться.

За жанровим розмаїттям рецензоване видання переверщує все, що побачило світ у бібліотеці газети «День»: тут і автобіографія Дж. Мейса, і його наукові статті (переважно ті, що друкувалися в газеті), і колонки, і дотичні до голодоморної проблематики документи, і спогади про нього і, нарешті, докладна інформація про засідання «круглого столу» редакції із запрошеними рідними, друзями, однодумцями з приводу питання про вшанування пам'яті покійного журналіста. Але, оскільки всі сюжетні лінії об'єднані унікальною постаттю, то їхнє поєднання виглядає цілком природним і доречним.

Життєвий шлях Дж. Мейса добре відомий кожному, хто хоча б поверхово торкався проблеми вивчення теми голодомору. Головні його віхи: народився 18 лютого 1952 р. у м. Маскогі (штат Оклахома, США), закінчив Державний університет Оклахоми, магістратуру Мічиганського університету, в останньому деякий час викладав, потім став докторантом Інституту україністики при Гарвардському університеті (Кембридж, штат Массачусетс). Тут Мейс спільно з Р.Конквестом працював над проектом із вивчення українського голодомору. У 1986 - 1990 рр. він був виконавчим директором Комісії США з питань голодомору. З 1994 р. постійно мешкав в Україні, працював науковим співробітником Інституту етнополітики при НАНУ у Києві, професором політології Національного університету «Киево-Могилянська академія», з 1997 р. консультант і колумніст (автор постійної колонки) газети «День». Помер Джеймс Мейс 3 травня 2004 р. (С. 2 - 26), похований у Києві на Байковому кладовищі.

Було б несправедливо, звичайно, зводити весь науковий доробок американського історика тільки до історії голодомору, він - один з піонерів вивчення націонал-комунізму в Україні, але, саме досліджуючи найбільшу гуманітарну катастрофу українства, Мейс піднявся до планетарного рівня.

Концептуальні засади вченого у цьому питанні зводяться до декількох постулатів, до яких він постійно привертав увагу як представників наукових кіл, так, і що набагато важливіше, світової громадськості:

- голодомор - це геноцид, а отже, сучасне українське суспільство, усвідомлює воно цей факт чи ні, є постгеноцидним за своєю сутністю;

- голодомор - спланована акція по знищенню українського народу, бо паралельно з винищенням селян йшов «відстріл» інтелігенції, планомірно ліквідовувалися залишки автономії України;

- вина сталінського режиму - теоретика і практика даного геноциду - незаперечна і доведена;

- вина Сполучених Штатів Америки, європейських держав полягає у тому, що їхні уряди, маючи достовірну інформацію про масштаби катастрофи, не втрутилися, не хотіли вірити і знати, вичікували, втішалися брехливими повідомленнями продажних журналістів на зразок В.Дюранті;

- трагічний спадок 30-х рр. деформував суспільну свідомість, негативно позначився на світобаченні сучасних українців хоча б тим, що багато хто й чути не хоче про страхоття 1933 р, а дехто й виправдовує їх.

Тому постає невідкладне завдання перед мислячою частиною суспільства - ліквідувати ці негативні наслідки, насамперед у духовному житті. Важко не погодитися з американським дослідником: «Кожна душа - дорогоцінна й кожна душа, несправедливо та передчасно позбавлена життя, заслуговує, щоб про неї пам'ятали. Ми стали тим, чим є, не в останню чергу завдяки пам'яті, завдяки історії дізналися, хто ми такі, а завдяки простому ритуалу - запаленню свічки в пам'ять про тих, хто жив до нас, ми можемо підтвердити ту єдність культури, що існувала до нас, і того її продовження, яке ми хочемо передати своїм нащадкам. Найпростіші і найзвичайнісні люди заслуговують анітрохи не меншого, ніж великі. Ми їх не забудемо» (С. 282).

Постає закономірне питання, що ж все-таки змусило американського дослідника так рішуче змінити свою долю і переїхати до бідної, невлаштованої, замордованої цілою купою важко вирішуваних проблем новопосталої України? Звичайно, у нього були труднощі з працевлаштуванням (правда про голодомор, а точніше, різка критика політики США у ставленні до СРСР того трагічного 1933 року зачинила перед ним двері американських університетів), але ж були і є університети у Великобританії, Австралії, Канаді, інших англомовних державах... Чому Україна? На нашу думку, відповідь на це непросте питання дає один епізод з життя Мейса, шире, без прикрас, описаний ним самим. На початку 90-х рр. минулого століття, під час першого приїзду до України, його запросили поїхати з групою ентузіастів на Уманщину, щоб поставити чи не перший хрест в Україні на кладовищі, де були свого часу зариті померлі від голоду. Американець стояв мовчки, вдивляючись у ледь помітні горбки, кругом чатувала міліція, селяни прийшло мало - боялися влади, а він плакав (С. 22, 38). Ця дуже людська, природна реакція на безмірне, невимовне горе, мабуть, поріднила його з українським народом. До речі, ближче знайомство з американським світом мусить внести серйозні корективи у ті стереотипи, що стали створюватися внаслідок неконтрольованого панування на наших телеекранах голлівудських трилерів та бойовиків. Далеко не всі американці, мабуть, молодики зі сталевими м'язами і повною відсутністю емоцій. У газеті американських українців нашу увагу привернула замітка про конгресмена Д.Дейвіса, який відвідав українську громаду у Чикаго. Про нього повідомлено, що під час візиту до України, він поклавши квіти до пам'ятника жертвам Голодомору, постояв біля нього і заплакав... Тут же вміщена фотографія: сенатор є афроамериканцем, ймовірно, без жодної краплі слов'янської крові, але й без байдужості, на жаль, часто притаманної нам [Свобода. - 2006. - 20 січня. - С. 15].

Джеймс Мейс теж не соромився плакати, і тому вбитий голодом український світ визнав його своїм заступником і речником. Раз почувши цей поклик: «Ваші мертві обрали мене», він до кінця самовіддано йшов по цій важкій дорозі - з'ясування всієї страшної правди про трагедію. Це було сходження в пекло. Розливно, історик керувався і якимись іншими мотивами, але навряд, щоб це був холодний розрахунок, бо українські мертві, хай вибачать нам цей цинізм, ще нікому не приносили грошей.

У книжці багато сказано про особливий талант Мейса - історика, політолога, журналіста, синтезувати свої ідеї, роздуми, спостереження і викладати все доступно, образно і водночас інтелектуально насиченою мовою у стислому форматі. Не маючи змоги переказувати зміст його колонок, наведемо тільки деякі із заголовків: «Відчуття дежа ву», «Пам'ять про Бабин Яр», «Куди прямуєш, Україно?», «Кодекс Корделії», «Синдром Валуєва», «Ціна справедливості», «Безвідповідальність Заходу», «Українізація України» - усього 107 колонок, вміщених у рецензованому збірнику. У цих текстах привабливе і ерудиція автора, і виклик, і безстрашність, і іронія, і афористичність викладу, і таке глибинне проникнення у сутність речей, що аж дух перехоплює від очевидності і моторошності істини, яка розкривається перед тобою. Дж. Мейс умів писати правду і про Америку, і про Україну. Здається, він різкіше писав все-таки про першу: «Моя люба Америка» часто його сердила, про нашу країну, у якій дурниць робилося і робиться значно більше, він писав м'якше: у цьому виявлялося виховання і делікатність «Лицаря України».

Серед авторів спогадів про Мейса зустрічаємо прізвища людей, всій Україні відомих, колег-журналістів, представників західного світу - українців з діаспори та іноземців, які переймаються нашими проблемами. Знову ж таки варто відзначити, що й цей розділ за змістом дуже різномірний: від першої ґрунтовної спроби відомого українського історика С.Кульчицького

осмислити місце Дж.Мейса в сучасній історіографії голодомору до зворушливих спогадів про навіть поодинокі зустрічі з непересічною людиною. У цьому контексті привертаять увагу тексти журналістів газети «День». Найбільше враження справляють сторінки, написані вдовою Дж.Мейса. Історія «глибокого осіннього кохання» залишає глибокий слід у душі кожного, хто її прочитає. Мейс скрізь органічно вписувався у людське середовище: він був своїм в українському селі, у старовинному італійському місті Віченці (де проходив міжнародний конгрес) чи Парижі. Думається, що доречно буде згадати і про перебування подружжя Мейсів у Чернігові, хоча про це й не написано у книзі.

Дж. Мейс двічі відвідав наше місто. У травні 2002 р. він разом з дружиною - українською письменницею Н.Дзюбенко - милувався красою чернігівських каштанів, поспілкувався зі студентською молоддю, зустрічався з журналістами та істориками. Ми були приємно вражені простотою і доступністю американця, його невідомим інтересом до українців. Він, зокрема, розповів, що «першою любов'ю» в історії України для нього стали націонал-комуністи, а улюбленим українським діячем є Микола Хвильовий. У 2003 р. він приїздив до Чернігова у зв'язку з проектом видання збірки історичних нарисів «Чернігівщина incognita», ідею якого було запозичено у редакції газети «День». З цих рядків можна зробити ще один висновок: американський вчений брав активну участь у конкретних справах, спрямованих на реалізацію його ідей, зокрема, це стосується наміру заснування державної наукової установи, співробітники якої б організували й координували всю роботу по вивченню голодоморів. Його цілеспрямованість і наполегливість помітили й відзначили корифеї національної культури. З листа Олеса Гончара до правління Спілки письменників України від 12 червня 1994 р. довідуємося, що: «... створення в Києві Інституту Геноциду на чолі з вірним другом України доктором Мейсом вважаю дуже доцільним і вартим найактивнішої підтримки громадськості. Сподіваюсь, що новостворений Інститут буде Інститутом великої історичної правди, який донесе до світу довгозасомовчану трагедію України в її повному обсязі» (С. 429). Надії видатного українського письменника, як відомо, не справдилися: доктору Мейсу не судилося очолити таку потрібну наукову установу. Але хочеться вірити, що ця кричуща несправедливість - невинуватене затягування зі створенням Інституту, - таки завершиться перемогою національно-демократичних сил. У стінах закладу будуть сконцентровані всі необхідні матеріали і продовжено вивчення проблематики, якій віддав своє життя Мейс.

Підсумовуючи, ще раз підкреслимо, що книжка про Дж. Мейса є одним з тих видань, яких гостро потребує наше суспільство. Вона необхідна в усіх українських бібліотеках, школах, вищих навчальних закладах (не тільки там, де вчать майбутніх журналістів), бо вчителю, інженеру, лікарю треба знати історію свого народу, а також долучитися до долі ширшої і гуманної людини. Взагалі, якщо знову звернутися до епіграфа, то треба відверто сказати, що Мейс є істинним представником тієї породи людей, які приходять у світ, щоб зробити його добрішим, чистішим, світлішим. Мабуть, найкращим Пам'ятником йому будуть не щирі слова, а продовження його справи - створення Інституту геноциду, видання повного зібрання творів вченого і громадського діяча. Варто було б також подумати про заснування премії імені Джеймса Мейса. Нею можна було відзначити кращі студентські роботи у царині тієї тематики, до дослідження якої доклав найбільше зусиль видатний учений і велика людина, що своїм життям поборював острівну психологію і мораль.

Сергій Квітницький

КРОКИ НАЗУСТРІЧ СОБІ НА ПАГОРБАХ ЖИТТЯ

Степан Лукасевич. На пагорбах життя. - Тернопіль: Джура, 2006.

«На небі повинні бути різні зірки», - так сказав філософ. Справді, інакше це - не небо. Кожна зірка - по-своєму неповторна та прекрасна. Те ж саме, як на мене, можна стверджувати і про сучасний літературний процес.

На жаль, більшість наших літкритиків зациклюються на гучних іменах (часом всоте переповідаючи одне й те ж), натомість чомусь ігнорують талановитих, цікавих авторів із «глибинки».

Проте книга письменника Степана Лукасевича «На пагорбах життя», яка нещодавно побачила світ, безперечно, заслуговує на увагу. Особливо мені сподобались оповідання та роздуми автора.